

EFEKTYWNE OPODATKOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW

Wojciech Sztuba

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

TPA Horwath

EFEKTYWNE OPODATKOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW

Wojciech Sztuba

MONOGRAFIE

Stan prawny na 1 stycznia 2016 r.

Recenzent

Dr hab. Paweł Borszowski, prof. nadzw. Uniwersytetu Wrocławskiego

Wydawca

Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący

Małgorzata Jarecka

Opracowanie redakcyjne

Katarzyna Świerk-Bożek

Łamanie

Violet Design Wioletta Kowalska

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-264-8630-2

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przykopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wykaz skrótów / 9

Wprowadzenie / 11

Rozdział I

Podstawy teoretyczne / 17

1. Pojęcie nominalnej i efektywnej stawki podatku dochodowego / 17
 - 1.1. Stawka nominalna podatku dochodowego / 17
 - 1.2. Efektywne stawki podatku dochodowego / 18
 - 1.2.1. Efektywna graniczna stawka podatku / 20
 - 1.2.2. Efektywna średnia stawka podatku / 24
 - 1.2.3. Implikowana stawka podatku / 28
 - 1.2.4. Efektywna koncernowa stawka podatku / 28
 - 1.2.5. Przewaga modelu ETR nad EMTR, EATR i ITR / 33
2. Nominalna stawka podatku dochodowego
– polskie ustawodawstwo w konkurencyjnym otoczeniu państw Unii Europejskiej i Europy Środkowo-Wschodniej / 36
 - 2.1. Rola stawki nominalnej w polityce fiskalnej państwa / 36
 - 2.2. Światowe tendencje w opodatkowaniu przedsiębiorstw / 37
 - 2.3. Globalny kryzys gospodarczy / 44
3. Efektywna stawka podatku jako wymierny parametr porównawczy przy ocenie konkurencyjności jurysdykcji podatkowych / 46
 - 3.1. Konkurencja inwestycyjna państw / 46
 - 3.2. Wynik bilansowy a wynik podatkowy / 49
 - 3.2.1. Doświadczenia zagraniczne / 49
 - 3.2.2. Doświadczenia polskie / 53
4. Podsumowanie / 58

Rozdział II

Metodologia i zakres badania / 61

1. Badanie podstawowe metodą analizy monograficznej / **61**
2. Selekcja próby badawczej / **62**
3. Założenia co do analizy i interpretacji wyników / **70**
 - 3.1. Analiza statystyczna danych liczbowych na podstawie sprawozdań finansowych / **70**
 - 3.2. Analiza opisowa danych jakościowych na podstawie sprawozdań finansowych / **72**
 - 3.3. Indywidualne badanie różnic trwałych na podstawie wywiadów uzupełniających / **73**
 - 3.4. Uzupełniająca analiza różnic trwałych na podstawie wyników sondażu opinii przeprowadzonego w lutym 2010 r. / **77**
4. Podsumowanie / **79**

Rozdział III

Analiza i interpretacja wyników badania / 81

1. Przebieg badania podstawowego / **81**
2. Omówienie wyników badania podstawowego / **82**
 - 2.1. Średnia ETR w próbie badawczej / **82**
 - 2.2. Analiza średniej ETR ze względu na pochodzenie kapitału / **90**
 - 2.3. Analiza sektorowa średniej ETR / **95**
 - 2.3.1. Branże najliczniej reprezentowane / **96**
 - 2.3.2. Branże z najwyższym odchyleniem dodatnim średniej ETR / **97**
 - 2.3.3. Branże z najwyższym odchyleniem ujemnym / **99**
 - 2.4. Analiza różnic trwałych w badaniu podstawowym / **100**
 - 2.5. Analityka szczegółowa na podstawie wyników badania uzupełniającego / **106**
 - 2.6. Analityka szczegółowa na podstawie wyników badania sondażowego / **111**
3. Synteza wyników przeprowadzonych badań / **116**
4. Podsumowanie / **126**

Rozdział IV

Różnice między prawem podatkowym i bilansowym

w świetle uzyskanych wyników badania / 129

1. Analiza różnic w normatywnym ujęciu wyniku ekonomicznego poprzez prawo podatkowe i prawo bilansowe / 129
 - 1.1. Porównanie konstrukcji dochodu na gruncie ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych i wyniku finansowego brutto na gruncie ustawy o rachunkowości / 131
 - 1.1.1. Zasada kasowa a zasada memoriałowa / 132
 - 1.1.2. Zasada formy a zasada treści / 134
 - 1.1.3. Rygoryzm wykładni prawa podatkowego / 139
 - 1.1.4. Polityka fiskalna / 143
 - 1.1.5. Anachronizm niektórych konstrukcji prawnopodatkowych / 145
 - 1.1.6. Ulgi i zwolnienia podatkowe / 147
 - 1.2. Określenie wpływu standardu rachunkowości finansowej na efektywną stawkę podatku / 150
 - 1.2.1. MSR 12, czyli ograniczenia w tworzeniu aktywów i rezerw na podatek odroczony / 151
 - 1.2.2. Aktywa a rezerwy / 152
 - 1.2.3. Rozliczanie aktywów i rezerw na podatek odroczony / 153
2. Możliwe kierunki zmian legislacyjnych wpływających na efektywne opodatkowanie dochodu / 155
 - 2.1. Koncepcja *Common Consolidated Corporate Tax Base* / 155
 - 2.1.1. Opodatkowanie przedsiębiorstw lokalnych / 159
 - 2.1.2. Opodatkowanie grup skonsolidowanych / 162
 - 2.1.2.1. Skonsolidowana podstawa opodatkowania / 162
 - 2.1.2.2. Podział skonsolidowanego dochodu / 162
 - 2.1.2.3. Inne postanowienia modelu CCCTB / 164
 - 2.1.3. Warianty wdrożenia CCCTB / 164
 - 2.1.4. Prawdopodobieństwo wdrożenia CCCTB i jego potencjalny wpływ na ETR w Polsce / 166
 - 2.2. Propozycje OECD w zakresie zapobiegania erozji podstawy opodatkowania i transferu zysków / 169

- 2.3. Analiza tendencji w procesie kształtowania norm
polskiego systemu opodatkowania dochodu istotnych
z punktu widzenia ETR / **178**
- 3. Podsumowanie / **185**

Rozdział V

Wnioski końcowe / 188

- 1. Omówienie wyników przeprowadzonego badania
w kontekście hipotezy roboczej pracy / **188**
- 2. Postulat *de lege ferenda* – wprowadzenie
zasady miarodajności / **193**
 - 2.1. Ograniczenie skali występowania różnic przejściowych / **195**
 - 2.1.1. Amortyzacja / **197**
 - 2.1.2. Różnice kursowe / **198**
 - 2.1.3. Odsetki / **199**
 - 2.2. Likwidacja niektórych różnic trwałych / **200**
 - 2.2.1. Samochody osobowe / **200**
 - 2.2.2. Likwidacja środków trwałych na skutek zmiany
rodzaju działalności / **201**
 - 2.2.3. Składki na dobrowolne uczestnictwo
w organizacjach / **202**
 - 2.2.4. Nieodpłatne i częściowo nieodpłatne świadczenia / **202**

Bibliografia / 205

Wykaz skrótów

Akty prawne

ESTG	<i>Einkommensteuergesetz</i> – niemiecka ustawa z dnia 16 października 1934 r. o podatku dochodowym, tekst jednolity z dnia 8 kwietnia 2009 r. (BGBl. I S. 3366, 3862) z późn. zm.; w brzmieniu na dzień 15 lipca 2013 r. (BGBl. I S. 2397)
HGB	<i>Handelsgesetzbuch</i> – niemiecki kodeks handlowy z dnia 10 maja 1897 r., tekst jednolity z dnia 28 sierpnia 2013 r. (BGBl. I S. 3395)
Konstytucja RP	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
KStG	<i>Körperschaftsteuergesetz</i> – niemiecka ustawa z dnia 31 sierpnia 1976 r. o podatku dochodowym od osób prawnych, tekst jednolity z dnia 15 października 2002 r. (BGBl. I S. 4144) z późn. zm.; w brzmieniu na dzień 26 czerwca 2013 r. (BGBl. I S. 1809)
MSR 12	Międzynarodowy standard rachunkowości nr 12 dotyczący podatku odroczonego
o.p.	ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 613 z późn. zm.)
TFUE	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz. Urz. UE C 326 z 26.10.2012, s. 47)
u.p.d.o.p.	ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 851 z późn. zm.)
u. rach.	ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 330 z późn. zm.)

Inne

BEPS	<i>Base Erosion and Profit Shifting</i> (erozja podstawy opodatkowania i transferowanie zysków)
BGBL	Bundesgesetzblatt
CCCTB	<i>Common Consolidated Corporate Tax Base</i> (wspólna skonsolidowana podstawa opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych)
EATR	<i>effective average tax rate</i> (efektywna średnia stawka podatku)
EMTR	<i>effective marginal tax rate</i> (efektywna graniczna stawka podatku)
ETR	<i>effective tax rate</i> (efektywna stawka podatku)
GPW	Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie
ITR	<i>implicit tax rate</i> (implikowana stawka podatku)
MSR	Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (<i>International Accounting Standards</i>)
MSSF	Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (<i>International Financial Reporting Standards</i>)
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
OECD	Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju
PDOF	podatek dochodowy od osób fizycznych
PDOP	podatek dochodowy od osób prawnych
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
PKB	produkt krajowy brutto
SSE	specjalne strefy ekonomiczne
TK	Trybunał Konstytucyjny
VAT	podatek od towarów i usług
WSA	wojewódzki sąd administracyjny

Wprowadzenie

Opodatkowanie dochodu przedsiębiorstw to zaledwie jeden z obszarów prawa podatkowego i tylko jedno ze źródeł finansowania wydatków państwa. Spośród różnych rodzajów przychodów fiskalnych wpływy z PDOP stanowią jedną z mniej istotnych pozycji. Zgodnie z ustawą budżetową na rok 2015 z dnia 15 stycznia 2015 r.¹ wpływy z PDOP miały stanowić 8,4% wszystkich przychodów budżetu, przy 45,3% przychodów pochodzących z VAT i 21,4% z akcyzy². Przesunięcie środka ciężkości z opodatkowania dochodu na rzecz opodatkowania konsumpcji³ i pracy stanowi przejaw wyraźnego trendu wynikającego z globalizacji procesów gospodarczych i jednego z jej dobrze widocznych rezultatów – rosnącej mobilności światowego kapitału. O wyborze lokalizacji inwestycji przesądza dziś nie tyle geografia, ile zdolność poszczególnych państw do wygrywania w globalnej rywalizacji. W tej dyscyplinie decydujące znaczenie mają takie czynniki, jak głębokość rynku wewnętrznego, stabilność prawnopolityczna, system walutowy, koszty pracy, poziom wykształcenia, ale także różnice w poziomie opodatkowania przedsiębiorstw.

W najogólniejszym sensie zadaniem tego opracowania jest ocena konkurencyjności polskiego systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw. Za punkt wyjścia przyjęto, że racjonalne porównanie poziomu opodatkowania w różnych państwach staje się możliwe dopiero przy użyciu efektywnych stawek podatku, nie zaś nominalnych, które same w sobie niewiele mówią na temat faktycznego obciążenia podatkiem wyniku działalności gospodarczej przedsiębiorstw. Znaczenie informacji na temat efektywnego poziomu opodatkowania dla sposobu postępowania przedsiębiorstw jest

¹ Dz. U. poz. 153 z późn. zm.

² Obliczenia własne na podstawie załącznika nr 1 do ustawy budżetowej na rok 2015.

³ Por. Petruzzi R., Spies K., *Tax Policy Challenges in the 21st Century*, Wien 2014, s. 3–5.

dobrze opisane w literaturze przedmiotu. Ma ona wpływ na lokalizację ich siedzib oraz różnorodnych funkcji, od produkcji i usług, poprzez logistykę i dystrybucję, po badania, rozwój i ochronę własności intelektualnej, na finansowaniu kończąc. Jest elementem wnikliwie analizowanym w strategiach podziału i opodatkowania zysku, z których wynikają decyzje o wyborze lokalizacji inwestycji. Jednocześnie informacja o efektywnym opodatkowaniu dochodu przedsiębiorstw stanowi ważny składnik konkurencji inwestycyjnej państw, zwłaszcza sąsiadujących ze sobą. Z punktu widzenia polityki gospodarczej państwa jest bowiem ważnym narzędziem rywalizacji o zagraniczne inwestycje bezpośrednie. Obydwie perspektywy, tj. zarówno Skarbu Państwa, jak i przedsiębiorcy, wychodzą z identycznej obserwacji – efektywna stawka podatku dochodowego, która jest miernikiem efektywnego poziomu opodatkowania, pozwala ustalić wpływ systemu opodatkowania dochodu przedsiębiorstw na ich aktywność ekonomiczną⁴. Innymi słowy, może odgrywać rolę zachęty inwestycyjnej, może być inwestycyjnie neutralna albo wręcz zniechęcać do inwestycji. Odgrywa więc rolę niebłąhą, a w dodatku ważniejszą niż nominalna stawka PDOP.

W poszukiwaniu możliwie najbardziej zobiektywizowanego sposobu ustalenia efektywnego poziomu opodatkowania przeanalizowano w monografii wiele ugruntowanych metod kalkulacji efektywnych stawek PDOP w skali makro, wykorzystywanych głównie w ekonometrii i statystyce, o których mowa w rozdziale I. Nie są one wolne od istotnych mankamentów. Przede wszystkim pomijają podatek odroczony, bez uwzględnienia którego pomiar samych tylko bieżących obciążeń podatkiem dochodowym zniekształca obraz tego, co z punktu widzenia przedsiębiorcy stanowi realny ciężar podatkowy. Podatek obciążający wynik tegoroczny, ale podlegający zapłacie w roku przyszłym nie zasługuje bowiem na pominięcie, a z gospodarczego punktu widzenia jest niemal równie istotny jak podatek bieżący. Niemal, ponieważ wartość pieniądza w czasie powoduje, że bieżąca (zdykontowana) wartość przyszłego zobowiązania jest nieco niższa od jego nominalnej wartości. W rezultacie za najbardziej miarodajną i przydatną z punktu widzenia celu niniejszej pracy uznano metodę tzw. efektywnej

⁴ Barrios S., Nicodeme G., Fuentes A.J.S., *Effective Corporate Taxation, Tax Incidence and Tax Reforms: Evidence from OECD Countries*, European Commission Working Paper nr 45, Brussels 2014, s. 2.

koncernowej stawki podatku (*effective tax rate*, ETR), którą ustala się w taki sposób, w jaki czynią to tysiące firm w Polsce i na świecie, stosując MSSF przy sporządzaniu swoich sprawozdań finansowych. Metodologia ETR, omówiona w rozdziale I, uwzględnia zmianę salda aktywów i rezerw na podatek odroczony, dzięki czemu zasadniczo eliminuje zakłócenia pomiaru wynikające z tzw. przejściowych różnic między podatkowym i bilansowym ujęciem dochodu lub straty.

Głównym celem opracowania jest określenie faktycznej relacji między nominalną i efektywną stawką opodatkowania dochodu przedsiębiorstw w Polsce, zmierzoną przy zastosowaniu metodologii ETR. Badania tego rodzaju nie były dotąd prowadzone. W braku dostępnych danych, niezbędnym etapem poprzedzającym prace redakcyjne nad kolejnymi rozdziałami było wypracowanie odpowiedniej metodologii oraz przeprowadzenie podstawowego badania statystycznego w celu uzyskania wcześniej niepublikowanych wyników na temat ETR w badanej populacji przedsiębiorstw i w analizowanym okresie. Jako najwłaściwszą z punktu widzenia celu, ale także ekonomiki pracy, przyjęto metodę badania monograficznego na próbie spółek akcyjnych notowanych na GPW w Warszawie w latach 2008–2010. Należy zaznaczyć, że pełen zakres danych za ten okres, niezbędnych do przeprowadzenia analizy, stał się publicznie dostępny dopiero pod koniec 2011 r., kiedy to rozpoczęto prace badawcze polegające na archiwizacji i analizie wszystkich, tj. ponad tysiąca⁵, sprawozdań finansowych 413 spółek akcyjnych notowanych na GPW pod koniec 2010 r. Prace te w dalszej kolejności polegały na kilkustopniowej analizie treści sprawozdań finansowych, której ostatnim etapem było wyłonienie spółek spełniających kryteria przyjęte w zastosowanej na potrzeby badania metodzie. Ten etap prac, tj. selekcja ostatecznej próby badawczej składającej się ze 194 spółek akcyjnych, był kontynuowany do października 2013 r., a pozostałą część roku oraz początek następnego poświęcono na szczegółową analitykę statystyczną zebranego materiału, zagregowanie wyników, ich interpretację oraz przeprowadzenie dodatkowych badań uzupełniających w postaci wywiadów indywidualnych z przedstawicielami wybranych spółek oraz porównawczej analizy wyników niezależnego badania

⁵ Teoretycznie sprawozdań poddanych wstępnemu badaniu powinno być równo 1239 (liczba 413 spółek przemnożona przez 3 lata), jednak w praktyce nie wszystkie spółki spośród tych notowanych na koniec 2010 r. były notowane w całym okresie trzyletnim.

sondażowego dotyczącego efektywnego opodatkowania 250 średnich i dużych polskich przedsiębiorstw, przeprowadzonego w lutym 2010 r. przez PBS DGA oraz firmę doradczą TPA Horwath. W rezultacie uzyskanie i opracowanie ostatecznych wyników badania nastąpiło w połowie 2014 r. Poszczególne rozdziały pracy zawierają szczegółowe informacje dotyczące sposobu pozyskania i opracowania materiału analitycznego. Czaso- i pracochłonność tego procesu zasługuje na podkreślenie jedynie dla uzasadnienia powodu, dla którego publikacja niniejszej książki następuje ponad cztery lata po zakończeniu badań. Proste i szybkie metody rozszerzenia materiału badawczego o dodatkowe, późniejsze okresy, nie są dostępne. Ponadto należy zaznaczyć, że od początku okresu objętego badaniem (2008) do 2016 r. nie doszło do takich zmian prawa podatkowego, w szczególności ustawy z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych⁶, które byłyby istotne z punktu widzenia prezentowanych tu wniosków. Innymi słowy, kluczowe konkluzje pracy oparte na badaniu monograficznym danych pochodzących z lat 2008–2010 zachowują aktualność w stanie prawnym obowiązującym w 2016 r.

W wyniku informacji uzyskanych i opracowanych w opisanym wyżej procesie analitycznym, otrzymano materiał badawczy umożliwiający przeprowadzenie dalszych czynności porównawczych i analitycznych. To z kolei dało podstawę do sformułowania syntetycznych wniosków na temat efektywnego opodatkowania całej badanej populacji, a także jej poszczególnych podzbiorów. Temu zagadnieniu w całości został poświęcony rozdział III.

Kolejnym celem opracowania jest ujawnienie i wyjaśnienie przyczyn po stronie prawa podatkowego i bilansowego, leżących u źródeł zaobserwowanych w badaniu rozbieżności między ETR i nominalną stawką podatku. W związku z tym analizie poddano w szczególności normy ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. Niemniej zidentyfikowano również znaczącą przyczynę powstawania trwałych różnic między bilansowym i podatkowym ujęciem wyniku, umiejscowioną w konstrukcji prawa bilansowego, a dokładnie w jednym z MSR⁷. Z kolei biorąc pod uwagę

⁶ Tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 851 z późn. zm.

⁷ Międzynarodowe Standardy Rachunkowości stanowią wytyczne International Accounting Standards Board (IASB) w zakresie prowadzenia ksiąg rachunkowych, z których korzysta

europejskie i światowe trendy w kształtowaniu systemów opodatkowania przedsiębiorstw, wyrażające się m.in. w projektach CCCTB lub wytycznych OECD w zakresie zapobiegania erozji podstawy opodatkowania i przesuwania zysków (*Base Erosion and Profit Shifting*, BEPS), przeanalizowano możliwe kierunki potencjalnych zmian ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych w przeszłości.

Założenie, że odchylenie efektywnej stawki opodatkowania dochodu przedsiębiorstw w Polsce w stosunku do stawki nominalnej jest znaczące i dodatnie, tj. że średnia ETR plasuje się powyżej 19%, a przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w „nadmiernych” rozbieżnościach między prawnopodatkowym i prawnobilansowym ujęciem dochodu, jest podstawową hipotezą opracowania. Nadmiernych w tym znaczeniu, że występujących w Polsce w szerszym zakresie, niż w innych państwach, w szczególności europejskich, które stanowią dla polskiej gospodarki ważne odniesienie konkurencyjne. Niektóre zagraniczne systemy prawa podatkowego formułują tzw. zasadę miarodajności bilansu handlowego dla celów podatkowych, opisaną szerzej w rozdziale I. Brak zasady miarodajności cechuje polski system podatkowy i tworzy nadreprezentację rozbieżności między bilansowym i podatkowym ujęciem dochodu, przez co obniża konkurencyjność inwestycyjną Polski. Jeżeli występowanie takich rozbieżności nie jest wystarczająco uzasadnione ważnymi względami fiskalnymi lub systemowymi, zasadne jest ich ograniczenie przez zmianę unormowań prawnych. Propozycje takich zmian w postaci ogólnie zarysowanych postulatów *de lege ferenda* zawiera rozdział V.

większość państw członkowskich OECD, kształtując własne ustawodawstwo. Międzynarodowe Standardy Rachunkowości w języku polskim, do których odwołuje się niniejsze opracowanie, pochodzą z wydania *Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej obejmujące Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR) oraz Interpretacje według stanu na dzień 1 stycznia 2007*, t. I, Londyn 2007. Przekład polski został zatwierdzony przez Komitet Weryfikacyjny IASB i opublikowany przez Stowarzyszenie Księgowych w Polsce za zgodą International Accounting Standards Committee Foundation (IASCF).

Rozdział I

Podstawy teoretyczne

1. Pojęcie nominalnej i efektywnej stawki podatku dochodowego

1.1. Stawka nominalna podatku dochodowego

W praktyce opodatkowania bezpośredniego jurysdykcje podatkowe różnych państw stosują kilka zasadniczych metod partycypacji państwa, a niekiedy także jednostek samorządowych, w dochodach uzyskiwanych przez podatników, co dotyczy zarówno osób fizycznych, jak i prawnych. Obok rzadko spotykanych podatków bezpośrednich o charakterze przychodowym, tj. takich, dla których podstawą opodatkowania jest przychód⁸, a także częściej spotykanych zryczałtowanych form opodatkowania określonych kategorii przychodów lub dochodów, dominującym modelem upowszechnionym w państwach wysokorozwiniętych, w tym w większości państw członkowskich OECD oraz we wszystkich państwach członkowskich Unii Europejskiej, jest proporcjonalne lub nieproporcjonalne opodatkowanie dochodu rozumianego jako nadwyżka osiągniętych przychodów ponad koszty ich uzyskania w danym okresie. Głównym źródłem informacji na temat intensywności opodatkowania jest wówczas tzw. nominalna stawka podatku, którą odnosi się do podstawy opodatkowania, jaką stanowi dochód w rozumieniu ustawy podatkowej.

⁸ Obecnie niespotykane w państwach rozwiniętych. Na przykład w USA podatek taki ze stawką 2% wprowadzono w 1894 r., lecz już rok później został on uznany wyrokiem Sądu Najwyższego za niezgodny z amerykańską Konstytucją i ostatecznie, w trakcie I wojny światowej, zastąpiony podatkiem dochodowym progresywnym od podstawy opodatkowania opartej na zysku. Por. W. Elliot Brownlee, *Federal Taxation in America. A Short History*, Cambridge 1996.

Nominalna stawka podatkowa to określony w ustawie podatkowej współczynnik, który odniesiony do podstawy opodatkowania umożliwia obliczenie wartości zobowiązania podatkowego. Może być wyrażony w procentach, w postaci ułamka zwykłego lub dziesiętnego lub kwotowo – przez odniesienie kwoty podatku należnej od każdej jednostki podstawy opodatkowania⁹. Stawki podatkowe występują bądź to w postaci stawki stałej, niezależnej od wysokości podstawy opodatkowania, bądź w formie stawek zmiennych, które rosną (progresja) lub maleją (regresja) wraz ze wzrostem podstawy opodatkowania. Przy stawce stałej mówi się o opodatkowaniu proporcjonalnym, jako że w każdej sytuacji między wartością podatku i podstawy opodatkowania zachodzi ta sama, stała proporcja. W przeciwieństwie do tego stawki zmienne są nieproporcjonalne, ponieważ rosnącym wielkościom podstawy opodatkowania towarzyszą różne stawki nominalne podatku. W literaturze przedmiotu wyróżnia się np. progresję łagodnego, umiarkowanego lub ostrego typu, w zależności od tego, jak szybko rośnie wartość stawek podatkowych¹⁰.

Na koniec warto dodać, że stawka nominalna stanowi na tyle ważny element systemu podatkowego, że kompetencje w zakresie jej ustalania oraz zmiany zazwyczaj zastrzeżone są dla ciał ustawodawczych. Ta zasada, określona paremią *nullum tributum sine lege*, została wprost wyrażona w wielu konstytucjach¹¹. Tak jest również w Polsce, gdzie normowanie obowiązku podatkowego, w tym stawki podatku, wymaga, w myśl art. 217 Konstytucji RP, rangi ustawy.

1.2. Efektywne stawki podatku dochodowego

Choć już sama stawka nominalna wiele mówi na temat przyjazności lub dotkliwości systemu opodatkowania dochodu, to nie jest ona uznawana za wielkość przydatną dla celów profesjonalnych badań porównawczych pozwalających np. dokonać wyboru lokalizacji inwestycji pod względem

⁹ W. Nykiel, A. Mariański, *Komentarz do ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych 2014*, Gdańsk 2014, s. 901.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ W. Nykiel, *Wykładnia prawa podatkowego wewnętrznego, międzynarodowego i prawa podatkowego Unii Europejskiej (wybrane zagadnienia)*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 2004, z. 4, s. 127–128.

oceny obciążeń podatkowych w różnych jurysdykcjach. Porównanie stawek nominalnych pomija bowiem cały szereg zagadnień wpływających na faktyczny ciężar podatku, takich jak sposób ustalania podstawy opodatkowania, rozliczania kosztów i przychodów w czasie itd. Dla przykładu, zarówno w Polsce, jak i na Słowacji, nominalna stawka opodatkowania dochodów osób prawnych wynosi 19%. Nie uprawnia to jednak do stwierdzenia, że oba państwa oferują identyczne warunki inwestowania pod względem podatku dochodowego. Na Słowacji podstawa opodatkowania w znacznym stopniu pokrywa się z wielkością, jaką stanowi wynik finansowy brutto ustalany na podstawie lokalnej ustawy o rachunkowości, która z kolei została w wysokim stopniu zharmonizowana z MSSF. Natomiast polski system podatkowy wykazuje bardzo duży stopień autonomii w stosunku do prawa bilansowego czy MSSF, w związku z czym rozbieżności między podstawą opodatkowania i wynikiem finansowym brutto bywają znacznie większe niż na Słowacji. W rezultacie stawki nominalnej nie należy traktować jako miarodajnego źródła wiedzy porównawczej o tych dwóch systemach podatkowych. Znacznie bardziej wiarygodnym źródłem takiej wiedzy jest tzw. efektywna stawka podatku.

Efektywna stawka podatku to stosunek ciężaru podatkowego do dochodu bilansowego przed opodatkowaniem. Zważywszy że dochód bilansowy, czyli wynik finansowy brutto, ustala się coraz częściej i w odniesieniu do coraz większej części przedsiębiorstw, w oparciu o MSSF lub normy zbliżone do MSSF, uzyskuje się w ten sposób bardzo wiarygodny i obiektywny punkt odniesienia. Dopiero odniesienie kwoty faktycznie zapłaconego podatku, skorygowanego o podatek odroczony, do dochodu bilansowego, daje możliwość rzetelnego porównania efektywnego opodatkowania danej inwestycji w zależności od jej lokalizacji w konkretnej jurysdykcji podatkowej.

Początkowe i nadal dominujące modele kalkulacyjne, wypracowane na gruncie neoklasycznych teorii inwestycji, takie jak EMTR czy EATR, określają efektywną stawkę podatku przez pryzmat podatku podlegającego zapłacie w danym roku podatkowym¹². Pionierami badań nad efektyw-

¹² J. Becker, C. Fuest, C. Spengel, *Konzernsteuerquote und Investitionsverhalten*, Discussion Paper No. 05-33, Mannheim 2005.

nym opodatkowaniem dochodu byli amerykańscy ekonomiści M.A. King i D. Fullerton z Uniwersytetu w Chicago, którzy zaproponowali koncepcję pomiaru efektywnej wysokości podatku przez pryzmat kosztu kapitału¹³.

1.2.1. Efektywna graniczna stawka podatku

Effective marginal tax rate (EMTR), występująca też pod skrótem METR (*marginal effective tax rate*) to efektywna graniczna (krańcowa) stawka podatku. Jest wielkością uzyskiwaną na podstawie symulacji wartości podatku podlegającego zapłacie w stosunku do wyniku finansowego brutto przy inwestycji granicznej, czyli takiej, w której osiągnięty zysk pokrywa jedynie koszt kapitału. W tym modelu zakłada się, że przedsiębiorstwo realizuje całą inwestycję wyłącznie z kapitałów własnych, a koszt zaangażowanego kapitału określa się statystycznie na poziomie alternatywnego kosztu jego wykorzystania¹⁴. Mowa zatem o inwestycji z zerową rentownością ekonomiczną z perspektywy udziałowca, przy czym w kalkulacji EMTR wynik finansowy brutto na poziomie przedsiębiorstwa jest dodatni i odpowiada właśnie kosztowi kapitału. Podstawa opodatkowania stanowi wielkość odrębną od wyniku finansowego brutto z przyczyn leżących po stronie prawa podatkowego, a ustalona zgodnie z tym prawem kwota PDOP do zapłaty, odniesiona do granicznego wyniku finansowego brutto, wyraża stawkę EMTR, którą oblicza się za pomocą następującego wzoru:

$$EMTR = \frac{Q - S}{Q}$$

gdzie:

Q – koszt kapitału (implikowana realna stopa zwrotu przed opodatkowaniem)

S – realna stopa zwrotu po opodatkowaniu

Q – S – efektywny krańcowy klin podatkowy¹⁵.

¹³ M.A. King, D. Fullerton, *The Taxation of Income from Capital*, Chicago 1984.

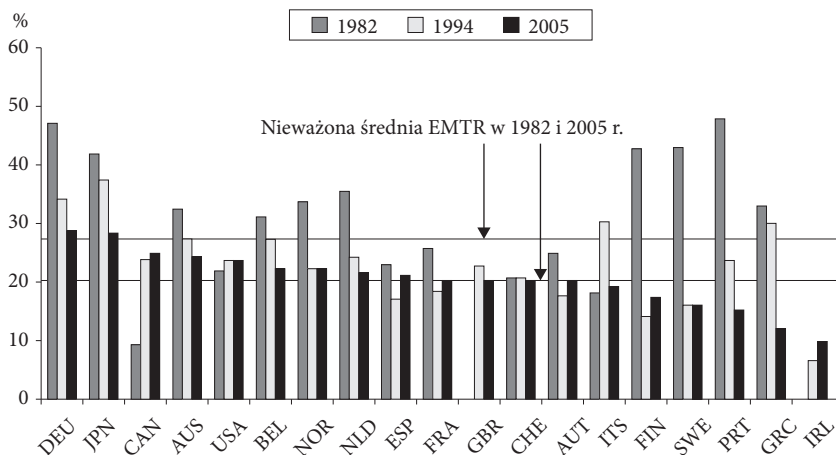
¹⁴ K. Suwalski, *Efektywny poziom opodatkowania przedsiębiorstw w krajach Unii Europejskiej*, Wrocław 2010, s. 3.

¹⁵ Terminu „klin podatkowy” najczęściej używa się w kontekście obciążenia pracy daninami publicznoprawnymi (podatki, składki na ubezpieczenie społeczne). W powyższym wzorze odnosi się on do różnicy w stopie zwrotu z inwestycji przed i po opodatkowaniu PDOP, czyli do obciążenia kapitału daninami publicznoprawnymi.

W zestawieniu z analizą stawek nominalnych, które stanowią bardzo ułomne narzędzie porównawcze, metoda EMTR znacznie dokładniej ujmuje realne różnice w ciężarze opodatkowania dochodu między porównywanymi inwestycjami. Niemniej nie jest to metoda wolna od uproszczeń i wad. Przede wszystkim bazuje ona na wartościach hipotetycznych, a nie realnych, w związku z czym stanowi rodzaj symulacji, nie odwzorowując faktycznie zaistniałych zdarzeń ekonomicznych. W rezultacie pomija się tu wiele niuansów prawa podatkowego, które w praktyce wpływają na rzeczywistą efektywną stawkę podatku. Poważnym mankamentem jest także pominięcie tzw. przejściowych różnic między podstawą opodatkowania i dochodem bilansowym, które składają się na aktywa lub zobowiązania z tytułu podatku odroczonego.

Niezależnie od tego, EMTR jest metodą uznaną i często stosowaną m.in. przez OECD jako jeden z parametrów porównywania obciążeń podatkowych w różnych państwach (zob. wykres 1) czy też przez Komisję Europejską m.in. do badania uogólnionych zależności między różnym poziomem opodatkowania państw członkowskich UE a funkcjonowaniem wolnego rynku¹⁶. O ile zatem metoda ta jest ułomna przy badaniu jednostkowych inwestycji czy przedsiębiorstw, o tyle dość dobrze wyraża zagregowane tendencje w opodatkowaniu większych grup podatników, np. przez pryzmat branży, regionu czy państwa.

¹⁶ K. Suwalski, *Efektywny poziom opodatkowania...*, s. 4.

Wykres 1. Efektywne graniczne stawki PDOP w wybranych państwach*

* Przyjęto dane dla inwestycji w sektorze produkcji przemysłowej dla 19 państw OECD. Państwa są uszeregowane według malejącej stawki EMTR w 2005 r. Kalkulacja została oparta na hipotetycznej inwestycji w budynek i wyposażenie produkcyjne, finansowane kapitałem zakładowym lub zyskami z lat ubiegłych (nie długiem). Opodatkowanie na poziomie udziałowca nie jest uwzględnione. W projekcie inwestycyjnym założono zerową rentowność. Inne założenia: realna stopa dyskontowa – 10%, stopa inflacji – 3,5%, amortyzacja bilansowa – 12,24%.

Źródło: *Fundamental Reform of Corporate Income Tax*, OECD Tax Policy Studies 2007, nr 16, s. 27.

Jak wynika z powyższego wykresu, z 19 państw OECD wziętych pod uwagę, aż 15 zmniejszyło efektywną stawkę graniczną w latach 1982–2005. Największe redukcje objęły Finlandię, Szwecję, Grecję oraz Portugalię. W państwach skandynawskich, które historycznie cechowały wysokie stawki, zarówno nominalne, jak i efektywne, stanowi to wyraz starań o utrzymanie konkurencyjności gospodarki z innymi państwami rozwiniętymi Europy Zachodniej i Ameryki. Obniżka EMTR w Grecji i Portugalii to z kolei efekt intensywnej liberalizacji systemów podatkowych państw wówczas słabo rozwiniętych, zaprojektowanej na skokowe przyciągnięcie inwestycji zagranicznych. Nieznacznemu zwiększeniu EMTR uległa jedynie w Kanadzie, Irlandii i USA, a we Włoszech wzrosła w latach 90., by następnie spaść w 2005 r. do poziomu porównywalnego z latami 80. XX w.

Przyjmuje się, że poza przypadkami opodatkowania neutralnego, przez co rozumie się sytuację, w której system podatkowy nie wywołuje presji